

Вони повстали першими До 40-ї річниці створення Української Гельсінської групи

9 листопада 1976 року в Україні постала правозахисна організація — Українська громадська група сприяння виконанню Гельсінських угод (УГГ), засновниками якої стали Микола Руденко, Олесь Бердник, Петро Григоренко, Іван Кандиба, Левко Лук'яненко, Мирослав Маринювич, Микола Матусевич, Оксана Мешко, Ніна Строката, Олекса Тихий. Ці представники української інтелігенції поставили за мету боротьбу з безправністю людини та кинули виклик тоталітарній радянській системі.

Поштовхом до створення групи став «Заключний акт Народи з безпеки та співробітництва в Європі» (НБСЕ), який після тривалих переговорів було підписано 1 серпня 1975 року в Гельсінкі (Фінляндія) представниками 35 держав, зокрема й Радянським Союзом. Держави-підписанти зобов'язувалися дотримуватися прав людини в межах Загальної декларації прав людини ООН: «Держави-учасниці будуть поважати права людини і основні свободи, включаючи свободу думки, совісті, релігії і переконань, для всіх, незалежно від раси, статі, мови і релігії».

Приєднання СРСР до Гельсінської угоди стало правовим підґрунтям для появи у республіках низки правозахисних організацій, у тому числі й Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод, що мала на меті ознайомлення громадськості із Загальною декларацією прав людини ООН, розширення контактів між народами і вільний обмін інформацією. Для виконання головного завдання своєї діяльності — оприлюднення перед світовою громадськістю фактів порушень владою на теренах України Загальної декларації прав людини та гуманітарних статей, прийнятих Гельсінською нарадою, — засновники УГГ намагалися добитися від союзної влади «відкриття» України міжнародному співтовариству. Вимагаючи окремого представництва УРСР на дипломатичній арені та надання акредитації іноземним журналістам, безпосередньо на території республіки, члени УГГ прагнули нагадати світовому співтовариству про існування поневоленої України.

Уже з грудня 1976-го почалися обшуки і допити членів УГГ. У лютому 1977-го за звинуваченням в антирадянській агітації і пропаганді за графами опинилися М. Руденко і О. Тихий, у квітні були заарештовані М. Матусевич і М. Маринювич, у грудні — Л. Лук'яненко та П. Вінс. Протягом 1978—1980 років радянські каральні органи позбавили волі майже всіх членів-засновників групи, але на їх місце приходили нові борці за свободу. УГГ стала найбільшою правозахисною організацією в УРСР. Серед її членів були відомі дисиденти Надія Світлична, Вячеслав Чорновіл, Василь Стус, Василь Овсієнко, Микола Горбаль та інші.

Державна архівна служба та центральні державні архіви підготували виставку документів Національного архівного фонду «Кожна людина має право на свободу», присвячену 40-й річниці створення цієї організації, що 7 листопада 2016-го відкрилася у Центральному державному архіві громадських об'єднань України.

На виставці представлені документи та фотоматеріали з фондів Центрального держав-

Члени Гельсінської групи Раїса Руденко, Василь Овсієнко, Левко Лук'яненко під час відкриття виставки документів Національного архівного фонду України «Кожна людина має право на свободу» до 40-ї річниці створення Української Гельсінської групи.

ного архіву громадських об'єднань України, Центрального державного архіву зарубіжної україніки, Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного, Центрального державного архіву-музею літератури і мистецтва України, Галузевого державного архіву Служби безпеки України. Залучені до експозиції документи різних архівних установ всебічно висвітлюють історію Української Гельсінської групи. Так, документи УГГ, що зберігаються в Центральному державному архіві громадських об'єднань України, відображають завдання, які ставили перед собою члени УГГ, їх боротьбу за права українських політв'язнів, співпрацю з міжнародними організаціями, діяльність Закордонного представництва Української Гельсінської групи тощо.

Центральний державний архів зарубіжної україніки представив листи, звернення, повідомлення Українського національного об'єднання, Об'єднаних українських правозахисних груп, Комісії з прав людини Світового конгресу вільних українців та інших закордонних українських представництв про підтримку діяльності УГГ в Україні, обстоювання прав її членів та заходи, спрямовані на звільнення політв'язнів.

Директор Центрального державного архіву зарубіжної україніки Ірина Мага зазначила: «На особливу увагу заслуговують документи із фондів архіву, які розповідають про реакції міжнародної спільноти та світового політикуму на тотальні репресії громадян Радянської України. Своєю підтримку Українській Гельсінській групі засвідчили сенатори Конгресу, Президент США Рональд Рейган, про що інформували листування очільника Центральної управи Організації державного відродження України Павла Дорожинського з адміністрацією Білого дому та численні публікації на шпальтах газет «Народна Воля» та «Національна Трибуна — Шлях Перемоги».

Світлина з фондів Центрального державного кінофотофоноархіву України ім. Г. С. Пшеничного дають можливість вдивитися в обличчя учасників подій 1970—1980-х років, яким вистачило сміли-

вості та сили волі для того, щоб піднятися на боротьбу за обстоювання права кожної людини на свободу переконань і їх вільне виявлення.

Центральний державний архів-музей літератури і мистецтва України презентував листування членів Української Гельсінської групи Івана Кандиби, Левка Лук'яненка, Мирослава Маринювича, Леоніда Плюща, Миколи Руденка.

Документи із фондів Галузевого державного архіву СБУ розкривають форми і методи протидії органів державної безпеки УРСР розгортанню гельсінського руху в Україні.

Серед представлених експонатів цікавість викликають, насамперед, документи про становлення та початок активної діяльності УГГ. Це, зокрема, повідомлення про створення Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод, що зберігається у фондах ЦДАГО України, в якому зазначено: «У відповідь на заклик Групи сприяння виконанню Гельсінських Угод в СРСР створити національну групу, 9 листопада 1976 року в Києві була створена Українська група сприяння у складі: Олесь Бердник, Оксана Мешко, Петро Григоренко, Микола Руденко (керівник Групи), Левко Лук'яненко, Ніна Строката й інші. Згідно з проханням українських однодумців представником Групи в Москві погодився бути П. Григоренко. Вночі на 10 листопада на квартирі керівника Групи поета Миколи Руденка невідомі особи влаштували погром. Хулігани закидали вікна градом каміння. Член Групи Оксана Мешко, в'язень берієвських таборів, яка знаходилася на квартирі Руденка, була поранена камінем. Викликана на місце події міліція відмовилась скласти акт». Цей документ засвідчує, що створення УГГ викликало занепокоєння у влади, яка продемонструвала, що не зупиниться навіть перед силовими методами тиску на засновників Групи. Інший документ — «Декларація Української громадської групи сприяння виконанню Гельсінських угод» із фондів цього ж архіву наочно свідчить про мету та завдання новоствореної орга-

нізації, а також засоби їх досягнення: «Група приймає письмові скарги про порушення Прав Людини і робить все необхідне, щоб ознайомити з ними уряди, які підписали Гельсінські Угоди, а також світову громадськість; опрацює зібрану інформацію про правовий стан на Україні та, згідно зі статтею 19 Загальної Декларації Прав Людини, поширює її незалежно від державних кордонів; вивчає факти порушення прав людини стосовно українців, котрі живуть в інших республіках, щоб надати цим фактам широкого оприлюднення».

Характеризуючи презентовану громадськістю виставку, директор Центрального державного архіву громадських об'єднань України Ольга Бажан зазначила: «Представлені документи Української Гельсінської групи знайомлять не тільки з діяльністю цієї організації, а й дають можливість дізнатися про витоки та традиції правозахисного руху на українських землях, який був помітним фактором суспільно-політичного життя в Україні у 60-х — на початку 80-х років і став істотним підґрунтям для незалежних політичних змін у 1985—1991 роках. Без перебільшення можна сказати, що високі моральні принципи — гідність, честь, звитяга, толерантність, — які сповідували і демонстрували молоді інтелігенти, члени Української Гельсінської групи, дали свої паростки і плоди. У 2013 р. вже нове покоління українців постало проти свавілля влади за право українського народу на гідне життя в європейській спільноті. З метою збереження розуміння тягlosti історичного процесу у виборюванні українцями своїх прав ми закликаємо всіх, хто був дотичний до правозахисного руху, задля збереження пам'яті, ґрунтовного та об'єктивного дослідження, передавати вицілі документи на державне зберігання в архіві України! Ми маємо зберегти матеріали, які стануть цінними джерелами історії для наступних поколінь».

Документи експонуватимуться в приміщенні Центрального державного архіву громадських об'єднань України (за адресою: Київ, вул. Генерала Алмазова, 8) до 25 листопада 2016 року.

Віктор НІКІТІН.

На літературні зустрічі над Стублою

Власне, так називається фестиваль, який має відбутися в селі Пересопниця на Рівненщині з нагоди Дня української писемності та мови. Утім, їхати до Пересопниці варто в будь-який час, адже тут можна доторкнутися-зануритися у глибину нашої історії і ще раз переконатися, що ми — давня європейська нація.

Насправді село Пересопниця є фактично одним із стовпів нашої державності, бо саме тут була створена і зберігається «книга давня краси небаченої» — Пересопницьке Євангеліє в оригіналі. Це саме на ньому присягають наші президенти.

Фоліант важить 9 кілограмів 300 грамів, писаний на пергаменті, а створили його архимандрит Пречистенського монастиря, перекладач Григорій та син протопіпа писар Михайло Василевич і маляр Федуско із Самбора. Замовила ж роботу княгиня Анастасія Заславська, долучилася княгиня Анна Чарторийська-Клеванська. Це перший переклад Святого Письма на давньоруську мову. А за вишуканістю оздоблення Пересопницьке Євангеліє не має собі рівних.

Дуже складними для Євангелія стали часи Другої світової війни. На її початок Першокига перебувала в Полтаві. Але ж, як відомо, в евакуацію відправляли тоді всі історичні цінності, окрім церковних книг. Проте хтось із працівників музею вклав Пересопницьке Євангеліє в якийсь написом «Порцеляна», і так неоціненний раритет рушив до Уфи. Після війни його повернули на батьківщину.

У травні 1989 року в Пересопниці створили перший гранітний пам'ятник Євангелію, а вже згодом, із набуттям незалежності України, було вирішено створити й музейний комплекс. Культурно-археологічний центр збудували до 450-річчя Першокиги — 2011-го. Варто зазначити, що здійснити такий грандіозний проект вдалося буквально за лічені місяці, бо, як буває завжди у нас, передбачені в бюджеті кошти надійшли запізно і треба було вирішувати: або їх освоїти і мати осередок культурної спадщини, або ж залишитися без комплексу. Було обрано перше, і фактично завдяки ентузіазму постав цей культурний центр. Нині він включає археологічний музей Першокиги та скансен — музей просто неба «Княже місто».

Завдяки цьому село Пересопниця фактично було врятовано від занепаду. Тепер його мешканці мають роботу, адже гарними дорогами, що ведуть сюди, прибуває дедалі більше туристів і учасників найрізноманітніших фестивалів. Нинішній, обіцяють його організатори, буде особливим, адже цього року у Першокигу України ювілей — їй виповнилося 455 років та 460 від початку написання.

Марина КРИВА.

На знімку: факсимільне видання 2008 року.

Фото автора.